

Nr
3/2010

**ANALIZY
RAPORTY
EKSPERTYZY**

Emilia Rekosz

**PRZYGOTOWANIE SKAZANYCH
DO ZWOLNIENIA.
WYNIKI BADAŃ NA TEMAT
ODDZIAŁYWAŃ PENITENCJARNYCH
W POLSKICH ZAKŁADACH KARNYCH**

Stowarzyszenie
Interwencji
Prawnej

SPIS TREŚCI

1. Wstęp.....	3
2. Dane statystyczne.....	4
3. Przygotowanie skazanych do zwolnienia w świetle przepisów prawa polskiego.....	6
4. Przygotowanie skazanych do zwolnienia w polskiej literaturze naukowej.....	10
5. Skazani odbywający kary długoterminowe jako szczególna grupa oddziaływań przygotowawczych do zwolnienia.....	17
6. Przykładowe programy stosowane w polskich jednostkach penitencjarnych.....	18
7. Przygotowanie do zwolnienia w opinii funkcjonariuszy SW.....	21
8. Zakończenie.....	22
Streszczenie/Summary.....	24

1. Wstęp

Przygotowanie skazanych do zwolnienia obejmuje różne działania i procesy, w które zaangażowani są różnorodni aktorzy społeczni. Oznacza to głównie readaptację społeczną skazanych i zaoferowanie tzw. pomocy postpenitencjarnej. Aktorzy społeczni to przede wszystkim personel więzienny, ale również instytucje związane z organizacją pomocy społecznej oraz organizacje pozarządowe i związki wyznaniowe. Już samo to pokazuje, że proces przygotowywania więźniów do powrotu do wolności jest złożony i wymaga wielorakich działań.

Trudno jednoznacznie powiedzieć, kiedy zaczyna się przygotowywanie skazanych do zwolnienia, choćby dlatego, że w literaturze brakuje jednoznacznej definicji tego pojęcia. Wnioskując z niej, jest to taki zakres działań i oddziaływań, który ściśle wiąże się z readaptacją społeczną, jak i pomocą postpenitencjarną. Gdyby przyjąć, że podstawowym celem wykonywania kary pozbawienia wolności jest powstrzymanie się od popełniania przestępstw oraz zgodne z prawem i zasadami społecznymi życie po zwolnieniu, to można by przypuszczać, że kara pozbawienia wolności przez cały okres jej wykonywania jest przygotowaniem do zwolnienia. To znaczy, że osoba, opuszczająca więzienie, będzie posiadała takie umiejętności i możliwości, które umożliwią jej życie zgodne z przyjętymi powszechnie normami. Ponadto umiejętności te i szanse wynikające z efektywnego wykonania kary pozbawienia wolności pozwolą skazanemu poradzić sobie w codziennym życiu.

Można więc przyjąć, że kara pozbawienia wolności powinna być tak wykonywana, by przygotowywanie do zwolnienia było jej immanentnym elementem. Z drugiej strony, przygotowywanie powinno być etapem zintensyfikowanych działań podejmowanych przez personel więzienny we współdziałaniu ze społeczeństwem tuż przed spodziewanym końcem kary¹. Przygotowywanie do zwolnienia może więc polegać zarówno na podjęciu przez personel więzienny kilku czynności tuż przed opuszczeniem zakładu karnego przez skazanych, jak i na systemowym oddziaływaniu, będącym elementem readaptacji społecznej (zwłaszcza, jeśli weźmie się pod uwagę sytuację społeczną i rodzinną skazanego). W literaturze można spotkać pogląd, że o przebiegu readaptacji decyduje sposób przygotowania do zwolnienia².

Podsumowując refleksje odnoszące się do tematu analizy, można przyjąć, że przygotowanie więźniów do zwolnienia, czyli do życia w reglamentowanej rzeczywistości społecznej, można postrzegać zarówno w szerokim, jak i w wąskim kontekście. Szeroki kontekst uwzględniał będzie powiązania pomiędzy tego typu rodzajem oddziaływań a kodeksowo określonym celem wykonywania kary pozbawienia wolności. Będzie także wskazywał na to, że wykonywanie tej kary samo w sobie jest pewnym przygotowaniem do zwolnienia. Kontekst wąski to postrzeganie tych oddziaływań jako kodeksowo określonego rodzaju działań podejmowanych w ramach wykonywania kary pozbawienia wolności, które Służba Więzienna intensyfikuje przed spodziewanym końcem kary.

---

¹ M. Kiryluk, *Przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu (w trybie art. 164 i 165 Kkw)*, w: *Stan i węzłowe problemy więziennictwa*, część IV, Warszawa 2000, s. 357.

² M. Kuć, M. Gałązka, *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 2009, s. 156.

W niniejszym opracowaniu, przygotowanie więźniów do zwolnienia będzie przedstawione w kontekście wąskim. Ma to na celu scharakteryzowanie pewnego fragmentu rzeczywistości więziennej, bez konieczności prowadzenia szerszych rozważań penitencjarnych na temat istoty kary pozbawienia wolności, co wykraczałoby poza ramy tego opracowania. Niemniej jednak, nie można zapominać, że według standardów międzynarodowych, myśl o przygotowaniu więźniów do zwolnienia i ich powrotu do społeczeństwa powinna towarzyszyć personelowi więziennemu od samego początku wykonywania kary izolacyjnej, a wszystkie oddziaływania podejmowane wobec więźniów powinny ku temu zmierzać.

W analizie podejmuję próbę przedstawienia najważniejszych zagadnień, problemów i płaszczyzn działań, które tworzą specyficzną mapę procesu przygotowania do zwolnienia w polskim systemie penitencjarnym. Nie jest to na pewno mapa całościowa, co wiąże się choćby z tym, że nie ma w dostępnych materiałach wystarczającej ku temu ilości informacji. Mam jednak nadzieję, że będzie ona stanowiła choćby zarys najważniejszych spraw, które wiążą się z przygotowaniem skazanych do zwolnienia.

Analiza składa się z kilku części. W pierwszej przedstawiam informacje statystyczne, zawarte zarówno w literaturze, jak i w raportach oraz opracowaniach przygotowywanych przez instytucje nadzorujące polskie więziennictwo. Następnie opisuję obecny stan prawny, aby zarysować prawne ramy działań przygotowujących więźniów do zwolnienia, realizowanych przez administrację więzienną. W dalszej części prezentuję ustalenia na podstawie literatury naukowej, dotyczącej tej tematyki. Obok przytoczenia rozważań ogólnych, pojawiających się w analizowanych przeze mnie publikacjach, scharakteryzowałam wyniki badań empirycznych. Na zakończenie, celem zobrazowania procesu przygotowania skazanych do zwolnienia przedstawiam kilka przykładów z wybranych jednostek penitencjarnych w Polsce.

2. Dane statystyczne

Omówienie zagadnienia przygotowywania skazanych do zwolnienia powinno również uwzględniać najważniejsze dane statystyczne z tego zakresu. Niezależnie od szerokiego czy wąskiego spojrzenia na to zagadnienie (o czym była mowa we wstępie) należy mieć na uwadze, że działania przygotowujące skazanych do zwolnienia mogą dotyczyć wszystkich opuszczających jednostki penitencjarne.

CZSW na bieżąco publikuje informacje o liczbie osób zwalnianych z więzienia (ich zestawienie zawiera tabela nr 1). Dane z lat 2001-2009 wskazują na rosnącą liczbę więźniów, którzy z różnych przyczyn opuszczają zakłady karne oraz areszty śledcze. Jeśli doda się do tej liczby osoby tymczasowo aresztowane oraz ukarane³, to okaże się, że liczba opuszczających jednostki penitencjarne, jest jeszcze wyższa – na przykład w roku 2009 wynosiła ona 91.259 więźniów. Można przyjąć, że była to potencjalna liczba osób, które mógł objąć etap przygotowania do zwolnienia. Przyjmując, że przygotowanie do zwolnienia może się różnić w zależności od statusu prawnego więźniów (skazanych, tymczasowo aresz-

---

³ Ukaraną to osoba, wobec której sąd orzekł karę aresztu (tzw. karę zastępczą – nie może ona przekroczyć 30 dni aresztu) za popełnienie wykroczenia, art. 25 kodeksu wykroczeń (Dz.U. 1971 nr 12 poz. 114).

towanych, ukaranych), w niniejszym opracowaniu zdecydowałam się omawianie tylko tej pierwszej grupy – osób odbywających karę pozbawienia wolności.

Tabela nr 1. Liczba skazanych zwalnianych z zakładów karnych i aresztów śledczych w latach 2001-2009.

Rok	Ogółem	Koniec kary	Warunkowe zwolnienie	Inne (uiszczenie grzywny, przerwa w odbywaniu kary, zgony, zwolnieni na mocy decyzji organu prowadzącego postępowanie karne)
2001	37 013	17 615	14 454	4 944
2002	41 838	19 335	17 360	5 143
2003	43 987	20 332	18 614	5 041
2004	49 062	22 871	20 343	5 848
2005	54 817	26 210	22 201	6 406
2006	57 333	29 962	20 741	6 630
2007	61 300	32 638	21 666	6 996
2008	64 931	34 157	22 963	7 811
2009	65 679	36 721	21 703	7 255

Źródło: Strona internetowa CZSW: <http://www.sw.gov.pl/Strony/Statystyki.aspx>

Ograniczając się do wąskiego spojrzenia na zagadnienie przygotowania skazanego do zwolnienia, można spróbować przedstawić jego statystyczny obraz jako zakres stosowania art. 164 kkw, czyli wyznaczania tzw. okresu przygotowawczego przed spodziewanym zwolnieniem z zakładu karnego. Okres ten jest ustalany przez komisję penitencjarną albo sąd penitencjarny. W literaturze prezentowany jest pogląd, że skala korzystania z tej instytucji jest niewielka. Potwierdzają to również dane gromadzone przez Biuro Penitencjarne CZSW, przedstawione w tabeli nr 2. Dane te mogą świadczyć o tym, że tzw. okres przygotowawczy do zwolnienia jest stosowany wyjątkowo i tylko w szczególnych przypadkach.

Tabela nr 2. Zakres stosowanie art. 164 kkw w latach 2005-2009.

Lata	Liczba decyzji komisji penitencjarnej w sprawie ustalenia okresu, o którym mowa w art. 164 § 1 kkw	Liczba skazanych objętych przygotowaniem do zwolnienia w trybie art. 164 § 1 kkw z udziałem :	
		zawodowego kuratora sądowego	wyłącznie personelu Służby Więziennej ⁴
2005	1724	1154	512
2006	2305	1550	755
2007	2201	1238	963
2008	2031	1049	928
2009	1844	1006	1133

Źródło: Biuro Penitencjarne CZSW, Dane uzyskane na podstawie danych z okręgowych inspektoratów Służby Więziennej.

⁴ Różnica dotyczy liczby skazanych objętych pomocą przez podmioty wymienionych w art. 38 kkw lub sprawy kontynuowane lub podejmowane w następnym okresie sprawozdawczym.

3. Przygotowanie skazanych do zwolnienia w świetle przepisów prawa polskiego

Sposoby przygotowania skazanych do zwolnienia zostały określone przez ustawodawcę w kodeksie karnym wykonawczym z 1997 r. [dalej: kkw] oraz w rozporządzeniu w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności [dalej: regulamin]⁵. Przepisy obydwu aktów prawnych określają zakres obowiązków administracji jednostek penitencjarnych oraz podmiotów społecznych, które biorą udział w wykonywaniu kary pozbawienia wolności (por. Rozdział VII kkw). Przygotowywaniu więźniów do zwolnienia poświęcony został XII rozdział kkw. Zawiera on między innymi zadania administracji więziennej, w tym zbieranie informacji dotyczących potrzeb skazanego po zwolnieniu, tzw. potrzeb postpenitencjarnych⁶, udzielanie skazanemu informacji o zakresie pomocy postpenitencjarnej i podmiotach, które tej pomocy udzielają.

Wspomniany już przepis art. 164 § 1 kkw zawiera możliwość ustanowienia dla skazanego czasu niezbędnego dla przygotowania go do życia po zwolnieniu, a zwłaszcza dla nawiązania kontaktu z kuratorem sądowym lub instytucjami społecznymi, które mogą brać udział w procesie wykonywania kary. Okres ten ustala komisja penitencyjna za zgodą skazanego lub wyznacza go sąd penitencyjny w postanowieniu o udzieleniu lub odmowie warunkowego zwolnienia (w postanowieniu sąd powinien precyzować oczekiwania stawiane skazanemu podczas okresu przygotowawczego⁷).

W końcowej fazie odbywania kary pozbawienia wolności skazany bierze udział w programie przygotowującym do zwolnienia, który z jednej strony daje mu pewne dodatkowe uprawnienia (np. możliwość uzyskania przepustki), a z drugiej nakłada na niego dodatkowe obowiązki (np. podjęcie starań dotyczących znalezienia zatrudnienia po wyjściu z więzienia). Jednocześnie w programie kładzie się wyraźny nacisk na konieczność utrzymywania kontaktów skazanego z kuratorem sądowym lub podmiotami wymienionymi w art. 38 § 1 kkw, tj. stowarzyszeniami, fundacjami, organizacjami oraz instytucjami, których celem działania jest społeczna readaptacja skazanych, kościołami i innymi związkami wy-

⁵ Ustawa – kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557), Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dn. 25 sierpnia 2003 w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. 2003 nr 152 poz. 1493).

⁶ Potrzeby te są rozpoznawane w trakcie tzw. badań osobopoznawczych. Zgodnie z § 9 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych z 14.08.2003 r. (Dz.U.03.151.1469) [dalej: rozporządzenie z 14.8.2003 r.] badania osobopoznawcze polegają w szczególności na analizie informacji dotyczących życia rodzinnego skazanego, jego kontaktów społecznych, przyczyn i okoliczności popełnienia przez skazanego przestępstwa; zachowań wskazujących na możliwość występowania zaburzeń psychicznych albo uzależnienia od alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych.

Nie są to jednorazowe badania, ponieważ polegają na rozpoznawaniu osobowości, potrzeb i zaburzeń skazanego w trakcie wykonania kary poprzez ukierunkowany wywiad, prowadzone z nim rozmowy, obserwację jego zachowań, analizę odpowiednich dokumentów (np. wywiadu środowiskowego kuratora lub danych z postępowania karnego przesłanych przez sąd), rozmowy i korespondencję z rodziną i innymi osobami bliskimi.

⁷ W obecnie obowiązującym kkw (art. 164 § 2 kkw) istnieje możliwość odroczenia warunkowego przedterminowego zwolnienia. Warunkowe zwolnienie odraczane jest przez sąd penitencyjny na czas potrzebny na przygotowanie skazanego do życia po opuszczeniu więzienia. Zagadnienie to omawia m.in. Stanisław Leleń (S. Leleń), *Odroczone warunkowe zwolnienie na czas niezbędny na przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego*, w: G.B. Szczygiel, P. Hofmański (red.), *Model społecznej readaptacji skazanych w reformie prawa karnego. Aktualne problemy prawa karnego wykonawczego*, Białystok 1999).

znaniowymi oraz osobami godnymi zaufania. Wspólnie z tymi podmiotami powinien zostać określony zakres działań potrzebnych do przygotowania konkretnego skazanego do zwolnienia.

Przepis art. 165 kkw zawiera zasady związane z ustaleniem wobec skazanego okresu niezbędne- go dla przygotowania go do życia na zwolnienia. W okresie tym powinien on w miarę możliwości odbywać karę w zakładzie karnym położonym najbliżej przyszłego miejsca zamieszkania oraz mieć możliwość uzyskania przepustki na czas nie dłuższy niż 14 dni w celu podjęcia starań o ustalenie miejsca zamieszkania i zatrudnienia po wyjściu z zakładu karnego. Kurator oraz wyżej wspomniane podmioty wraz ze skazanym ustalają zakres pomocy w ramach społecznej readaptacji. Przepis ten określa dodatkowo, że w przypadku, gdy skazany nie posiada dowodu osobistego, administracja więzienna udziela pomocy w jego uzyskaniu.

Ustawodawca określił także zakres działań podejmowanych wobec skazanego przed spodzie- wanym zwolnieniem (art. 166 kkw). Obejmują one pomoc w znalezieniu zatrudnienia lub zakwatero- wania, pomoc w otrzymaniu niezbędnej opieki lekarskiej, a także informowanie o możliwościach uzy- skania wsparcia po zwolnieniu, udzielenie zapomogi pieniężnej w chwili zwolnienia w wysokości do 1/3 przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia pracowników lub odpowiedniego jej ekwiwalentu (np. gdy skazany nie dysponuje wystarczającymi środkami własnymi i nie ma zapewnionych na wolności dosta- tecznych środków utrzymania).

Przepis art. 167a kkw rozszerza zakres pomocy udzielanej skazanemu przy zwolnieniu o otrzy- manie w miejsce pomocy pieniężnej, stosownej do pory roku odzieży, bielizny, obuwia, biletu na prze- jazd oraz artykułów żywnościowych na czas podróży. Administracja więzienna ma również obowiązek nawiązania kontaktów z rodziną lub bliskimi osobami skazanego, gdy z przyczyn zdrowotnych nie jest on w stanie samodzielnie dotrzeć do miejsca zamieszkania.

Zgodnie z art. 167 kkw skazany ma prawo zwrócić się do sądu penitencjarnego z wnioskiem o zastosowanie względem niego dozoru sądowego kuratora zawodowego i nałożenie określonych obo- wiązków zwłaszcza, jeśli oczekujące go warunki życia po zwolnieniu z zakładu karnego mogą mu utrudniać społeczną readaptację. Jeśli skazany, którego obejmuje dozór, obowiązki te wypełnia, pań- stwo w miarę możliwości zapewnia mu tymczasowe zakwaterowanie i udziela pomocy w otrzymaniu zatrudnienia w miejscach oraz instytucjach wskazanych przez sądowego kuratora zawodowego (art. 167 § 3 kkw).

Zasady dotyczące przebiegu etapu przygotowania do życia po zwolnieniu określone zostały również we wspomnianym wcześniej regulaminie (rozdział 9). Nakłada on na administrację więzienną obowiązek uaktualniania informacji o potrzebach postpenitencjarnych skazanych, aby na tej podstawie można było określić zakres niezbędnej pomocy. Administracja ma za zadanie ułatwić skazanemu kon- takty z kuratorem oraz podmiotami określonymi w art. 38 kkw. Udziela także pomocy w przygotowaniu wniosku o zastosowanie dozoru kuratora zawodowego. Zgodnie z § 62 regulaminu bezpośrednio przed zwolnieniem z zakładu karnego skazanemu udziela się stosownych informacji, w szczególności o adre-

sach i kompetencjach instytucji oraz organizacjach społecznych udzielających pomocy materialnej, medycznej, w znalezieniu pracy i zakwaterowaniu, a także porad prawnych.

Wyodrębnienie okresu przygotowawczego w ramach odbywanej kary nie przeczy założeniu, że działania przygotowujące skazanych do powrotu do społeczeństwa, powinny być podejmowane i realizowane przez cały okres odbywania kary. Nie mniej jednak okres ten (ustawowo do sześciu miesięcy), powinien być czasem na ich zintensyfikowanie. Zdaniem Małgorzaty Kiryluk, wprowadzenie nowych rozwiązań do kodeksu karnego wykonawczego daje skazanemu szansę na „płynne przejście do życia na wolności”⁸. Zwraca ona uwagę, że podniesienie przepisów dotyczących przygotowywania skazanych do życia na wolności do rangi ustawowej jest dowodem na docenienie tego zagadnienia penitencjarnego przez ustawodawcę⁹. Z analizy zmian, które zaszły w tym zakresie w prawie wynika, że pomoc postpenitencjarna jest coraz bardziej znaczącym elementem polityki penitencjarnej, a przygotowanie do zwolnienia jest niewątpliwie jej ważną częścią. Warto również przytoczyć cytowany w literaturze fragment uzasadnienia rządowego projektu kodeksu karnego wykonawczego z 1997 r.: „właściwe przygotowanie skazanych do zwolnienia z zakładów karnych może wywierać istotny wpływ na efekty wykonania kary”¹⁰.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, że również regulacje międzynarodowe, w tym Europejskie Reguły Więzienne z 2006 r. [dalej: ERW/Reguły], zawierają przepisy dotyczące przygotowywania skazanych do zwolnienia, z których wynika, że proces ten powinien być brany pod uwagę od samego początku kary. Widać to wyraźnie w regule nr 6, stanowiącej, iż „Każde pozbawienie wolności jest prowadzone tak, by ułatwić osobom pozbawionym wolności reintegrację w wolnym społeczeństwie”. Reguły 33 i 107 zawierają ponadto zasady udzielania pomocy i wsparcia skazanym przed zwolnieniem, konieczności współpracy administracji więziennej z instytucjami społecznymi w tym zakresie oraz potrzebę tworzenia dodatkowych programów zintensyfikowanych działań nakierowanych na przygotowanie skazanych do zwolnienia.

Polski kkw przewiduje powołanie Rady Głównej ds. Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym [dalej: Rada Główna], w skład której wchodzi przedstawiciele Ministerstwa Sprawiedliwości, Pracy i Polityki Socjalnej, Zdrowia, Edukacji Narodowej, Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Obrony Narodowej, a także Policji i Służby Więziennej. W skład Rady Głównej mogą też wchodzić przedstawiciele stowarzyszeń, fundacji, organizacji i instytucji, a także kościołów i innych związków wyznaniowych, związków zawodowych i samorządu zawodowego, przedstawiciele nauki oraz osoby godne zaufania, mogące przyczynić się do realizacji celów wymienionych w art. 38 § 1 kkw¹¹. Wśród działań określonych w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dn. 21 sierpnia 1998 r., powołującego Radę Główną, znajdują się zadania interesujące z punktu widzenia niniejszego opracowania, takie jak: organi-

⁸ M. Kiryluk, op. cit. s. 356.

⁹ M. Kiryluk, op. cit. s. 355.

¹⁰ B. Stańdo-Kawecka, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Kraków 2000, s. 193.

¹¹ Art. 40 kkw.

zowanie, inicjowanie i wspieranie przedsięwzięć służących społecznej readaptacji skazanych czy inicjowanie i wspieranie badań naukowych służących społecznej readaptacji skazanych¹². Krytycznie na temat funkcjonowania Rady w pierwszych latach jej działalności wypowiada się Teodor Szymanowski¹³. W jego ocenie Rada Główna nie korzysta w pełni ze swoich uprawnień, a jej rola wydaje się być raczej fasadowa. Brakuje jednak aktualnie prowadzonych badań w tym zakresie.

W większości opracowań dotyczących problematyki przygotowania skazanych do zwolnienia oraz ich społecznej readaptacji poruszane jest zagadnienie Funduszu Pomocy Postpenitencjarnej [dalej: Fundusz], który został utworzony w celu realizacji zadań w ramach pomocy postpenitencjarnej. Zasady korzystania z Funduszu zawiera rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 22 kwietnia 2005 r., które określa, że może być on wykorzystany na działania skierowane do skazanego zwalnianego z zakładu karnego i polegające na: 1) pokrywaniu kosztów czasowego zakwaterowania lub udzieleniu schronienia w ośrodku dla bezdomnych, 2) organizowaniu i finansowaniu poradnictwa prawnego, promocji zatrudnienia i aktywizacji zawodowej, 3) organizowaniu i finansowaniu kursów przygotowania zawodowego lub pokrywaniu kosztów związanych z udziałem w takich kursach oraz zdawaniem egzaminów kwalifikacyjnych, 4) pokrywaniu kosztów związanych ze specjalistycznym leczeniem lub rehabilitacją zdrowotną oraz uzyskiwaniem orzeczeń o niepełnosprawności lub niezdolności do zatrudnienia, pomocy psychologicznej oraz terapii uzależnień, 5) udzielaniu pomocy rzeczowej w formie żywności lub bonów żywnościowych, odzieży, leków, środków sanitarnych, podręczników i innych pomocy naukowych, niezbędnych przedmiotów wyposażenia domowego lub wyposażenia potrzebnego do wykonywania wyuczonego zawodu, 6) okresowej dopłacie do bieżących zobowiązań czynszowych, 7) finansowaniu przejazdów środkami komunikacji publicznej lub pokrywaniu kosztów transportu specjalnego, zgodnie ze wskazaniami lekarskimi, 8) pokrywaniu kosztów związanych z uzyskaniem dowodu osobistego oraz 9) udzielaniu świadczeń pieniężnych na określony cel – w szczególnie uzasadnionych przypadkach¹⁴. O sposobach korzystania ze środków Funduszu piszę w dalszej części opracowania.

Podmiotami uprawnionymi do korzystania ze środków Funduszu Pomocy Postpenitencjarnej, obok Centralnego Zarządu Służby Więziennej i sądów okręgowych, są stowarzyszenia, organizacje, fundacje i inne instytucje, które zostały określone w art. 38 kkw, Zgodnie z uchwałą Rady Głównej ds. Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym z dn. 19 marca 2009 r. przyjęło plan podziału środków z Funduszu, który obejmował Centralny Zarząd Służby Więziennej (60% środków), sądy okręgowe (30%) oraz inne podmioty (10%). Rada Główna zarekomendowała również, aby środki te w 2009 r. były przeznaczone na: intensyfikację działań skierowanych do pokrzywdzonych przestępstwem oraz dzieci skazanych, przeciwdziałanie przemocy, aktywizację zawodową skazanych oraz działania, służące

¹² Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dn. 21 sierpnia 1998 r. sprawie określenia szczegółowych zasad i trybu powoływania oraz działania Rady Głównej do Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym, a także rad terenowych do spraw społecznej readaptacji i pomocy skazanym (Dz.U. 1998 nr 113 poz. 723).

¹³ T. Szymanowski, *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego*, Warszawa 2004, s. 244-246.

¹⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dn. 22 kwietnia 2005 r. w sprawie Funduszu Pomocy Postpenitencjarnej (Dz.U. nr 69, poz. 618).

zapewnieniu zakwaterowania, a także skutecznej readaptacji osób opuszczających jednostki penitencjarne¹⁵.

4. Przygotowanie skazanych do zwolnienia w polskiej literaturze naukowej

Informacje na temat przygotowania skazanych do zwolnienia, które można uzyskać z literatury naukowej, są bardzo zróżnicowane. Odnoszą się one zarówno do szczegółowych rozwiązań i praktyk stosowanych w poszczególnych jednostkach penitencyjnych (dzięki temu można zebrać wiele przykładów konkretnych działań), jak również do ogólnych rozważań na temat kondycji pomocy postpenitencjarnej w Polsce, w tym sposobów przygotowywania skazanych do zwolnienia. W kilku opracowaniach można także znaleźć opisy przykładów z zagranicy, co może stać się źródłem inspiracji. Na odrębne potraktowanie zasługują raporty przygotowywane przez Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich. Opierają się one na wynikach wizytacji prowadzonych przez pracowników i ekspertów Biura¹⁶.

Zanim przejdę do omówienia szczegółowych kwestii związanych z przygotowywaniem skazanych do zwolnienia, chciałabym przedstawić najważniejsze ustalenia autorów co do celów pomocy postpenitencjarnej, w tym również celu przygotowania do zwolnienia, jaki jest wskazywany w literaturze. Małgorzata Kiryluk stwierdza w raporcie przygotowanym w ramach działań Biura Rzecznika Praw Obywatelskich, że pomoc postpenitencjarna wpływa na stopień realizacji celu kary pozbawienia wolności, czyli powstrzymanie się przez skazanego od powrotu do przestępstwa po wyjściu na wolność. Jest ona elementem zapobiegania przestępczości powrotnej oraz ma na celu takie przygotowanie więźniów do zwolnienia, aby swoje życiowe potrzeby zaspokajali w sposób nienaruszający obowiązującego prawa¹⁷. Tadeusz Karczewski w swoim artykule skierowanym do funkcjonariuszy Służby Więziennej uznał, że pomoc postpenitencjarna ma na celu readaptację społeczną skazanych. Należy więc ułatwić im zorganizowanie życia na wolności, czyli wyposażyć ich w potrzebne do tego umiejętności i środki. Celem tej pomocy jest także przeciwdziałanie powrotowi do przestępstwa. Przeciwdziałanie to ma wprowadzić skazanego „w aktywne funkcjonowanie w warunkach wolnościowych na zasadach ogólnie przyjętych norm społecznych”¹⁸. Autor zgadza się z tym, że przygotowanie do zwolnienia zaczyna się już w momencie przyjęcia do więzienia.

Zdaniem Henryka Machela praca penitencjarna jest w całości podporządkowana przygotowaniu skazanych do życia na wolności bez naruszania prawa. Ma więc również na celu doprowadzenie do zaniechania przez skazanych kontynuowania działalności przestępczej oraz zapobieganie recydywie¹⁹. Według Jerzego Migdała, instytucja przygotowania do zwolnienia ma stworzyć warunki, aby zwolniony skazany „był odpowiednio przygotowany do życia w społeczeństwie zgodnie z obowiązującymi nor-

¹⁵ Uchwała dostępna jest na stronie: http://ms.gov.pl/popp/pp/plan_pomocy.pdf.

¹⁶ M. Kiryluk, *op. cit.* oraz R. Musidlowski, *Pomoc postpenitencjarna*, w: *Stan i węzłowe problemy więziennictwa*, Warszawa 1998.

¹⁷ M. Kiryluk, *op. cit.*, s. 354.

¹⁸ T. Karczewski, *Pomoc postpenitencjarna i praca socjalna*. w: H. Chmielewska (red.), *Zagadnienia penitencjarne*, Kalisz 2004, s. 135.

¹⁹ H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003, s. 283.

mami prawnymi²⁰”. Jednocześnie służy to realizacji celów kary określonych w art. 67 kkw²⁰. Z kolei Ryszard Musidlowski w swoim artykule na temat pomocy postpenitencjarnej stwierdza, że jest ona rodzajem działalności państwowej i społecznej, której celem jest materialne i psychiczne wspieranie więźniów zwalnianych z zakładów karnych. Z uwagi na to, że więźniowie opuszczający zakłady karne napotykać na problemy adaptacyjne, będące m.in. skutkiem izolacji, odgrywa ona istotną rolę w procesie reintegracji i zapobieganiu powrotowi do przestępstwa²¹. Barbara Stańdo-Kawecka również zgadza się, że przygotowanie skazanych do zwolnienia i udzielanie im pomocy tuż po wyjściu z więzienia ma istotne znaczenie dla ograniczenia rozmiarów recydywy penitencjarnej²².

Jak wskazują powyższe przykłady, cytowani autorzy dostrzegają wyraźny związek między przygotowywaniem skazanych do zwolnienia a ryzykiem ponownego popełnienia przez nich przestępstw. Z drugiej strony można stwierdzić, że przygotowanie skazanych do zwolnienia, jako element pomocy postpenitencjarnej, może mieć takie same cele, jak pomoc postpenitencjarna. Również wówczas, gdy postrzega się przygotowanie do zwolnienia jako doraźne działanie przed spodziewanym końcem kary. Pomoc w załatwieniu różnych spraw związanych z zabezpieczeniem bytowym oraz zorganizowanie odpowiednich (tj. sprzyjających readaptacji) warunków po wyjściu z więzienia ma wyraźnie bardziej długofalowy cel niż wypełnienie przez administrację więzienną określonych kodeksowo obowiązków.

Małgorzata Kiryluk przedstawia najważniejsze ustalenia płynące z przeprowadzonych przez pracowników Biura RPO wizytacji w polskich jednostkach penitencjarnych, które miały na celu zobrazowanie, jak okres przygotowawczy do zwolnienia, przewidziany w kkw, jest realizowany w praktyce. Były to badania ankietowe w 40 wybranych jednostkach penitencjarnych. RPO zwrócił się z prośbą do personelu więziennego o udzielenie odpowiedzi w sprawie trzech pierwszych i trzech ostatnich osób, wobec których został ustanowiony okres przygotowawczy w trybie art. 164 i art. 165 kkw, i u których okres ten upłynął. Rzecznik poprosił również o opinie dyrektorów jednostek penitencjarnych na temat instytucji uregulowanych w tych przepisach. Analiza wyników badań oparta jest na 151 ankietach oraz odpowiedziach dyrektorów z 26 jednostek²³. W połowie jednostek objętych badaniem instytucja okresu niezbędnego na przygotowania do życia po zwolnieniu jest stosowana przez sąd penitencjarny w niewielkim stopniu albo w ogóle nie występuje. Autorka przytacza wnioski płynące z odpowiedzi udzielonych przez dyrektorów jednostek, że przyczyną tego jest fakt, iż działania mające na celu przygotowanie skazanego do zwolnienia podejmowane są przez cały czas odbywania przez niego kary. Nie ma więc potrzeby ich intensyfikowania w okresie bezpośrednio poprzedzającym zwolnienie z zakładu karnego, gdyż problemy postpenitencjarne były określone na początku i sukcesywnie rozwiązywane w trakcie

²⁰ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1956-2008 w ujęciu doktrynalnym, normatywnym i funkcjonalnym: kontynuacja, czy zmiana*, Gdańsk 2008, s. 526-527.

²¹ R. Musidlowski, *Pomoc postpenitencjarna w systemie pomocy społecznej*, w: R. Musidlowski, T. Bulenda (red.), *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce*, Warszawa 2003, s. 274.

²² B. Stańdo-Kawecka, *op. cit.*, s. 193.

²³ M. Kiryluk, *op. cit.*, s. 361-362.

wykonywania kary. Ponadto, jak wskazali respondenci, pewna część skazanych nie wykazuje zainteresowania udziałem w programie przygotowującym do zwolnienia.

Populację badanych więźniów stanowili w 50% recydywiści, w 33% pierwszy raz karani oraz 14% młodocianych. W 137 przypadkach decyzję o ustanowieniu okresu przygotowawczego podjęła komisja penitencyjna, w 14 sąd penitencyjny (w tym w sześciu przypadkach sąd wydał postanowienie o odroczeniu warunkowego przedterminowego zwolnienia). Z badań M. Kiryluk wynika, że administracje więzienne podejmują decyzję o ustanowieniu okresu przygotowawczego na sześć miesięcy przed uzyskaniem możliwości ubiegania się o przedterminowe warunkowe zwolnienie (53 analizowanych przypadków). Natomiast w 46 przypadkach okres przygotowawczy został ustanowiony na sześć miesięcy przed upływem końca kary. Okres przygotowawczy zazwyczaj trwał od 4 do 6 miesięcy (118 na 151 przypadków)²⁴. W analizowanej grupie skazanych w okresie przygotowawczym oprócz kuratora brali również udział przedstawiciele podmiotów wymienionych w art. 38 kkw, jednak, jak ocenia autorka, ich rola była niewielka (jak również zbyt mały był udział kuratorów w opracowywaniu oraz realizacji programów zwolnieniowych).

Programy realizowane w ramach okresów przygotowawczych zawierały zarówno obowiązki wyznaczone skazanym, jak i zadania dla podmiotów współdziałających z nim w ramach przygotowania do zwolnienia. Wyznaczanymi zadaniami dla skazanych były kolejno (w nawisie podałam za Kiryluk liczbę przypadków): podjęcie starań o uzyskanie zatrudnienia po zwolnieniu (110), podjęcie starań o zapewnienie miejsca zamieszkania (67), nawiązanie kontaktu z kuratorem sądowym w celu uzyskania pomocy w realizacji nałożonych zadań (41), nawiązanie kontaktu z kuratorem sądowym w miejscu zamieszkania (23), nawiązanie/zacieśnienie więzi rodzinnych (22), podjęcie starań o uzyskanie renty socjalnej lub innych świadczeń z ośrodka pomocy społecznej (14), zapewnienie odzieży na wyjście z zakładu karnego (8), nawiązanie kontaktu z poradnią AA poza terenem zakładu karnego (8), podjęcie lub kontynuacja leczenia choroby alkoholowej w zakładzie karnym (7), przeprowadzenie prac remontowych w mieszkaniu (7), ukończenie szkoły, kursów zawodowych w zakładzie karnym (7), uczestnictwo w zajęciach klubu aktywnego poszukiwania pracy na terenie zakładu karnego (6), podjęcie starań o uzyskanie renty inwalidzkiej (5), uzyskanie dokumentu tożsamości (1)²⁵. W 11 przypadkach zadania nie zostały wyznaczone przez żaden z organów postępowania wykonawczego. W ocenie autorki, zadania wyznaczane skazanym miały charakter ogólny, przez co były raczej celami, do których skazany powinien dążyć, niż wskazaniami konkretnych, szczegółowych czynności, które w drodze do realizacji tego celu powinny zostać podjęte. Jedenaście osób, którym nie wyznaczono żadnych zadań, to skazani, którzy odbywali karę w systemie programowego oddziaływania, więc dla nich zakres zadań mógł zostać określony w ramach indywidualnego programu oddziaływania.

²⁴ M. Kiryluk, *op. cit.*, s. 364-365. Autorka podaje przykład jednej z jednostek, w której okres przygotowawczy był wyznaczany na kilka dni, aby skazani w ramach przepustek mogli załatwić sprawy związane z opuszczeniem zakładu karnego.

²⁵ M. Kiryluk, *op. cit.*, s. 367.

Zadaniami przeznaczonymi do realizacji dla podmiotów określonych w art. 38 kk, współdziałających w programach przygotowujących do zwolnienia, były (w nawisie podałam liczbę przypadków): udzielenie pomocy w uzyskaniu miejsca zamieszkania (36), udzielenie pomocy w znalezieniu pracy (32), motywowanie skazanego do realizacji wyznaczonych zadań/kontrola wykonania nałożonych obowiązków (28), udzielenie pomocy w nawiązaniu kontaktu z kuratorem sądowym (27), udzielenie zezwolenia na opuszczenie zakładu karnego (25), udzielenie pomocy w nawiązaniu kontaktu z rodziną (16), pomoc w nawiązaniu kontaktu z instytucjami świadczącymi pomoc socjalną (12), pomoc w prowadzeniu korespondencji z urzędami (11), zatrudnienie w zakładzie karnym (9), wystąpienie przez administrację jednostki z wnioskiem do sądu o udzielenie skazanemu warunkowego przedterminowego zwolnienia (8), zezwolenie na ukończenie kursów poza terenem zakładu karnego (4), umożliwienie uczestniczenia w zajęciach klubu AA na terenie zakładu karnego (4), skierowanie na szkolenie z zakresu aktywizacji zawodowej organizowane na terenie zakładu karnego, umożliwienie uzyskania dokumentu tożsamości (1)²⁶. W 29 przypadkach w programach przygotowawczych do zwolnienia nie zostały określone żadne zadania dla podmiotów współdziałających ze skazanymi. M. Kiryłuk również powyższe zadania ocenia jako zbyt ogólne.

Zgodnie z art. 165 § 2 kkw w okresie przygotowawczym, skazany może uzyskać przepustkę na potrzeby realizacji zadań nałożonych na niego w ramach opracowanego programu przygotowania do zwolnienia. Istotne jest również, aby w tym okresie starać się umieścić skazanego w jednostce położonej najbliżej miejsca jego zamieszkania – art. 165 § 1 kkw. Z badań M. Kiryłuk wynika, że z grupy 151 skazanych mogło skorzystać z tej możliwości 77 osób. Administracja więzienna z uwagi na formalne problemy ze stosowaniem art. 165 § 2 kkw zezwalała na opuszczenie zakładu karnego z innego tytułu²⁷. Autorka dokonała również oceny stopnia realizacji zadań nałożonych na skazanych i podmioty z nimi współdziałające. Połowa skazanych w pełni zrealizowała swoje zadania, a 20 nie zrobiło tego w ogóle (w tym w 11 przypadkach na skutek zaniedbań samych skazanych, a w pozostałych 9 z przyczyn od nich niezależnych). Natomiast podmioty współdziałające zrealizowały swoje zadania w całości w stosunku do 89 skazanych. Spośród 106 osób, które ubiegały się o warunkowe przedterminowe zwolnienie, 78 otrzymało decyzję pozytywną, co przy procentowym porównaniu ze średnią krajową (48,5% w 1999 r.) wskazuje na skuteczne działanie okresu przygotowawczego²⁸.

Z analizowanych przez autorkę opinii przedstawionych przez dyrektorów badanych jednostek wynika, że dyrektorzy pozytywnie oceniają wprowadzenie do kkw okresu niezbędnego na przygotowanie skazanego do zwolnienia. Wpływa to również na pozytywne zmiany w postrzeganiu kuratora sądowego przez skazanych. Dyrektorzy stwierdzają przy tym jednak, że nie zawsze wprowadzane są pro-

²⁶ Tamże, s. 371.

²⁷ W świetle omawianych badań problemy ze stosowaniem art. 165 § 2 kkw wynikały z trudności z zaliczaniem lub nie do okresu odbywania kary czasu spędzonego poza terenem zakładu karnego. Istnieje zatem potrzeba jasnego uregulowania tej kwestii; Tamże, s. 374.

²⁸ Tamże, s. 378.

gramy przygotowawcze z uwagi na to, że często od początku wykonywania kary rozwiązuje się problemy postpenitencjarne skazanych, jak również, o czym wspomniałam wyżej, nie zawsze udział w tego typu programach, spotyka się z zainteresowaniem więźniów.

Interesujące informacje można uzyskać z badań przeprowadzonych na temat stanu pomocy postpenitencjarnej w Polsce, m.in. przez Ryszarda Musidlowskiego oraz Teodora Szymanowskiego. Obok statystycznych analiz oraz wyników badań ilościowych przedstawiają oni najważniejsze problemy w funkcjonowaniu pomocy postpenitencjarnej w Polsce, w tym w przygotowywaniu skazanych do zwolnienia. Formułują oni także postulaty zmian, zmierzających do poprawy funkcjonowania tej pomocy. R. Musidlowski dokonał charakterystyki pomocy postpenitencjarnej w Polsce w 2002 r., do której posłużyły mu badania sondażowe przeprowadzone w pięciu jednostkach penitencyjnych oraz analiza danych statystycznych udostępnionych przez CZSW. W 2002 r. z Funduszu Pomocy Postpenitencjarnej Centralny Zarząd otrzymał do dyspozycji 2.858.000 zł., co stanowiło 54% całości Funduszu na ten rok. Z tych środków Służba Więzienna udzieliła ponad 90 000 różnego typu świadczeń. Jego zdaniem pozwalały one jedynie na zaspokojenie niezbędnych potrzeb na minimalnym poziomie, wśród których najczęściej występowały zapomogi pieniężne, uzupełnienia braków w odzieży oraz bilety kredytowane na przejazd do miejsca zamieszkania²⁹. Na 90 861 skazanych, którzy opuścili więzienie w 2002 r., 48,5% udzielono zapomóg pieniężnych, 20,6% otrzymało bilety kredytowane, 18,1% – brakującą odzież i obuwie, a 18,1% uzyskało pomoc w wyrobieniu dowodu osobistego. Inne formy udzielonego zwolnionym z zakładu karnego wsparcia to opłacanie czynszu, pokrycie kosztów porad prawnych, psychologicznych i zawodowych, opłacenie kursów zawodowych i szkoleń w ramach więziennych klubów pracy oraz pokrycie kosztów leczenia specjalistycznego i rehabilitacji zdrowotnej.

Wyniki badań sondażowych, przeprowadzonych w połowie 2003 r. przez R. Musidlowskiego potwierdzają wymienione powyżej formy pomocy w ramach Funduszy Pomocy Postpenitencjarnej. Za uważa on, że żaden ze skazanych, których akta analizował, nie miał ustanowionego okresu przygotowawczego do zwolnienia. Autor przedstawia przy tym generalną uwagę, że wbrew oczekiwaniom instytucja ta nie jest zbyt często wykorzystywana w Polsce³⁰. Jego zdaniem końcowej fazie odbywania kary należy poświęcić szczególną uwagę tak, aby podejmowane działania były skoncentrowane na jak najlepszym powrocie skazanych do życia na wolności. Niewątpliwie obok zaangażowania administracji penitencjarnej, wspieranej przez instytucje z zewnątrz, niezbędne jest również zaangażowanie samych skazanych i, w miarę możliwości, ich rodzin, bez współudziału których żaden program przygotowawczy nie przyniesie spodziewanych efektów.

Dane na temat realizacji zadań w ramach pomocy postpenitencjarnej w 2004 r., w tym przygotowywania skazanych do zwolnienia, przedstawia Irena Dybalska w artykule na temat przygotowania

---

²⁹ R. Musidlowski, *op. cit.*, s. 291.

³⁰ Tamże, s. 296. Ryszard Musidlowski przytacza dane pochodzące ze statystyk CZSW, z których wynika, że okres przygotowawczy do zwolnienia został zastosowany wobec 1027 skazanych, z liczby 90 861, którzy zostali skreśleni z ewidencji zakładów karnych i aresztów śledczych.

skazanych do społecznej readaptacji³¹. W 2004 r. CZSW dysponował kwotą ok. 4 mln. zł. pochodzącą z Funduszu, dzięki której administracja więzienna udzieliła ponad 90 tysięcy świadczeń (w 2004 r. zostało zwolnionych ogółem 88 153 skazanych). Również tak jak w przypadku roku 2002 środki z Funduszu zostały przeznaczone przez administrację więzienną głównie na świadczenia pieniężne i rzeczowe, bilety kredytowe oraz na pomoc w uzyskaniu dowodu osobistego³². Podobnie było w roku 2003, kiedy z pomocy skorzystało ponad 96 000 skazanych. Jak wskazuje autorka, środki, jakimi dysponował CZSW, pozwalały jedynie na uwzględnienie podstawowych potrzeb skazanych związanych z ich zwolnieniem.

Powyższe informacje wskazują, że świadczenia udzielane w ramach pomocy postpenitencjarnej obejmują rozwiązanie najbardziej potrzebnych problemów natury bytowej i socjalnej. Jest to pomoc doraźna, mająca umożliwić skazanemu stworzenie takich warunków po wyjściu z więzienia, by mógł rozpocząć swoje życie, ale nie gwarantuje ona rozwiązania problemów, które będą się w tym życiu stopniowo pojawiać. Jak wskazuje Ryszard Musidlowski, skazani powinni w związku z tym, obok doraźnej pomocy w czasie odbywania kary, brać udział w takich oddziaływaniach, które pomogą zbudować kompetencje i umiejętności, pozwalające na konstruktywne rozwiązywanie pojawiających się problemów. Wydaje mi się jednak, że ten rodzaj oddziaływań powinien być (i jak przytaczane w dalszej części przykładowe programy pokazują – jest) nie tylko częścią procesu przygotowania do zwolnienia, co stałym elementem wykonywania kary pozbawienia wolności (co jest zgodne z art. 67 kkw³³).

Korzystanie z Funduszu Pomocy Postpenitencjarnej jest jednym z najczęściej przytaczanych w literaturze zagadnień. W tabeli nr 3 przedstawiam zestawienie danych na temat wykorzystywania środków z Funduszu w latach 2001-2009. Poniższe dane wskazują na stopniowy wzrost zarówno liczby udzielanych świadczeń, jak i przeznaczanych na nie nakładów finansowych. W ostatnich kilku latach największa kwota pieniędzy przeznaczana była na opłacenie kursów zawodowych, co wydaje się być moim zdaniem odpowiedzią na zapotrzebowanie na tego typu rodzaj oddziaływań wśród skazanych. Obok tego, po ponad milionie złotych zostało przez administrację więzienną przeznaczonych na pomoc rzeczową i pieniężną, co jest zapewne wyrazem prawidłowości wskazanej przez Ryszarda Musidlowskiego i Irenę Dybalską, dotyczącej prób doraźnego rozwiązywania problemów socjalnych i bytowych w ramach pomocy postpenitencjarnej.

³¹ I. Dybalska, *Przygotowanie do społecznej readaptacji skazanych*, w: B. Skafiriak (red.), *Pomoc postpenitencjarna w kontekście strategii działań resocjalizacyjnych*, Kraków 2007.

³² I. Dybalska, *op. cit.*, s. 170-171.

³³ Art. 67 kkw – „Wykonywanie kary pozbawienia wolności ma na celu wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanego postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa”.

Tabela nr 3. Świadczenia z Funduszu Pomocy Postpenitencjarnej

Rodzaj świadczenia	Liczba świadczeń								
	Wartość udzielonej pomocy w zł								
	Średnia wartość świadczenia w zł								
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ogółem	82152 3 626 906 43,8	91011 2 982 969 32,8	96991 3 713 923 38,3	91848 3 771 656 41	103917 5 460 584 52,5	116 096 7 739 485 66,7	139 539 10 319 387 74	131 013 13 993 254 107	130 539 16 275 678 125
Liczba zwolnionych skazanych	37013	41838	43987	49062	54817	57333	61300	64931	65679
Świadczenia pieniężne	44314 2 208 661 49,8	44028 1 576 677 35,8	42165 1 644 435 39	38407 1 534 356 40	35572 1 733 632 48,7	34 962 1 926 406 55,1	32 226 1 671 850 51,9	30 713 2 073 626 67	32 146 2 394 244 75
Świadczenia rzeczowe	18043 980 887 54,4	16467 811 009 49,3	18498 972 995 53,6	17527 1 085 268 62	22200 833 718 37,6	24 936 1 391 556 55,8	24 653 1 618 020 66,6	24 964 1 713 590 69	26 910 2 052 753 47
czynsze i zakwaterowanie	80 11 559 144,5	80 9 813 122,7	75 17 736 236,5	116 21 456 8 501	132 32 474 246	200 52 791 264	306 71 640 234,1	238 54 575 229	293 64 927 222
porady prawne, psychologiczne lub zawodowe	34 3 352 98,6	4601 42 250 9,1	7881 168 735 21,4	185 242 770 28	6 566 816 775 124,4	9 107 777 839 85,4	11 345 913 957 63,1	10 620 1 038 095 98	11 703 1 143 591 98
kursy zawodowe	478 192 038 401,7	205 40 288 196,5	902 255 869 283,7	851 252 277 296	2 591 1 090 320 420,8	4 659 2 213 923 475,2	7 994 4 063 411 508,3	7 554 6 373 249 844	7 818 8 179 047 1 046
leczenie specjalistyczne i rehabilitacja	181 b.d. b.d.	792 51 153 64,6	1093 74 016 67,7	591 47 953 81	7 946 302 012 38	17 050 730 265 42,8	22 434 1 052 622 46,9	28 834 2 053 114 71	36 970 2 101 438 57
bilety kredytowe PKP i inne przejazdy	15562 197 016 12,7	18703 237 944 12,7	17734 238 159 13,4	16528 260 185 16	18 395 262 581 14,3	13 015 215 414 16,6	13 639 233 854 17,2	9 468 152 497 16	3 748 91 083 24
dowody osobiste	b.d. b.d. b.d.	6135 208 915 34	8643 339 818 39,3	8850 315 583 36	10 515 388 652 37	12 008 411 517 37	26 239 660 511 27,8	18 400 501 065 27	10 951 230 946 21
Inne	3460 33 393 9,6	b.d. 4 920 b.d.	b.d. 2 160 b.d.	477 11 808 25	b.d. 420 b.d.	159 19 774 b.d.	703 15 759 22,4	222 15 837 72	0 0 0

Źródło: Strona internetowa CZSW: <http://www.sw.gov.pl/Strony/Statystyki.aspx>

Interesującym źródłem informacji na temat przygotowania do zwolnienia są badania prowadzone wśród skazanych, na temat ich oczekiwań i potrzeb związanych z przygotowywaniem do zwolnienia

oraz pomocą postpenitencjarną³⁴. Wynika z nich, że obok doraźnego wsparcia w formie pieniężnej i rzeczowej oraz pomocy w poszukiwaniu mieszkania i zatrudnienia, skazani oczekują również pomocy psychologicznej, mającej na celu wsparcie w ponownym powrocie do społeczeństwa.

5. Skazani odbywający kary długoterminowe jako szczególna grupa oddziaływań przygotowawczych do zwolnienia

Omawiając problematykę pomocy postpenitencjarnej, zwraca się szczególną uwagę na konieczność uwzględnienia potrzeb postpenitencjarnych osób, które przebywają w więzieniu przynajmniej kilka lat, tzw. więźniów długoterminowych (choć nie ma pełnej zgody, kogo należy do takiej kategorii zaliczyć)³⁵. Postępowanie z nimi powinno zawierać działania przygotowujące do zwolnienia przez cały okres odbywania kary. Jest to zgodne z wymaganiami stawianymi przez reguły międzynarodowe. Przykładem ich zastosowania jest program realizowany w Zakładzie Karnym w Nowogardzie, który zgodnie z założeniem jego autora, jest nastawiony między innymi na reintegrację społeczną skazanych³⁶. O potrzebie wczesnego zaplanowania przejścia z więzienia na wolność skazanych na karę długoterminową wypowiada się również Krzysztof Linowski. Przywołuje on Wzorcowe Reguły Minimum Postępowania z więźniami ONZ³⁷ oraz Europejskie Reguły Więzienne, zgodnie z którymi przygotowanie więźniów do zwolnienia powinno się rozpocząć najszybciej jak to możliwe, po przyjęciu skazanych do jednostki³⁸.

Problematykę społecznej readaptacji skazanych, w tym przygotowywania do zwolnienia podejmuje także Grażyna B. Szczygiel³⁹, która stwierdza, że zgodnie z regulacjami międzynarodowymi jest ona prawem skazanego. Wszelkie oddziaływania mogą się odbywać tylko za zgodą skazanego, a społeczna readaptacja pozostaje celem oddziaływań w trakcie wykonywania kary pozbawienia wolności. Oferta zajęć w tym okresie powinna opierać się na różnego typu oddziaływaniach, w których skazany mógłby uczestniczyć, a wykonywanie kary powinno mieć na celu przygotowanie go do włączenia do społeczeństwa i życia w nim bez łamania prawa⁴⁰.

³⁴ A. Matysiak-Błaszczyk, *Kobiety w warunkach izolacji więziennej a ich readaptacja do życia na wolności*. w: F. Kozaczuk (red.), *Optymalizacja oddziaływań resocjalizacyjnych w Polsce i w niektórych krajach europejskich*, Rzeszów 2006, s. 252.

³⁵ J. Malec podaje na przykład, że wymiar kary uznawany za karę długoterminową jest różny w różnych krajach – od 6 miesięcy do 10 lat – J. Malec, *Kary długoterminowe*, w: T. Gardocka (red.), *Kary długoterminowe*, Warszawa 2006, s. 68. Podobne uwagi przedstawia również G.B. Szczygiel, *Kary długoterminowe a cele wykonywania kary pozbawienia wolności*, w: T. Gardocka (red.), *Kary długoterminowe*, Warszawa 2006, s. 223. Rekomendacja nr 2003 (23) Rady Europy o wykonaniu przez administrację więzienną kary dożywotniego pozbawienia wolności oraz innych długoterminowych kar pozbawienia wolności zawiera zapis, w którym kara długoterminowa jest definiowana jako kara powyżej 5 lat pozbawienia wolności (punkt 1 Rekomendacji), źródło:

[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec\(2003\)23&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec(2003)23&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75).

³⁶ A. Pędziszczak, *Program postępowania ze skazanymi na karę dożywotniego pozbawienia wolności i kary długoterminowe*, w: T. Gardocka (red.), *Kary długoterminowe*, Warszawa 2006.

³⁷ Wzorcowe Reguły Minimum Postępowania z Więźniami, Nowy Jork 1984, źródło: http://www.hfhrpol.waw.pl/pliki/Wzorcowe_Reguly_Minimum_Postepowania_z_Wiezniami.pdf

³⁸ K. Linowski, *Warunkowe zwolnienie w teorii i praktyce penitencjarnej*, Ostrowiec Świętokrzyski 2005, s. 37.

³⁹ G. B. Szczygiel, P. Hofmański, *Model społecznej readaptacji skazanych w reformie prawa karnego: aktualne problemy prawa karnego*, Białystok 1999; G.B. Szczygiel, *Społeczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Białystok 2002.

⁴⁰ G. B. Szczygiel, *Społeczna readaptacja skazanych...*, s. 42, 81.

Ponadto, zgodnie z przepisami prawa polskiego w ramach programu przygotowującego do zwolnienia administracja więzienna współpracuje z innymi zewnętrznymi instytucjami, np. kuratorami, pracownikami socjalnymi. Tak jest też w innych krajach europejskich, np. w Anglii skazani jeszcze w okresie odbywania kary zgłaszają się do kuratora, mającego swoją siedzibę w zakładzie karnym i wskazują na potencjalne problemy związane z opuszczeniem więzienia. W odpowiedzi kuratorzy organizują kursy, na których skazani uczą się rozwiązywać zarówno swoje aktualne problemy, jak i te, które mogą pojawić się w przyszłości. W Niemczech służba więzienna oferuje pomoc w zakresie doradztwa w problemach finansowych, osobistych i socjalnych. Pomoc postpenitencjarna opiera się na współdziałaniu administracji więziennej z organizacjami społecznymi, które pomagają w sprawach socjalnych, w szukaniu pracy i mieszkania (np. skazani mają możliwość zaciągnięcia pożyczki z Fundacji. G. Radbrucha). W takich państwach jak Szwecja, Francja, Norwegia administracje więzienne przede wszystkim starają się zapewnić skazanym miejsce zamieszkania oraz pracę. W Szwajcarii osoby opuszczające zakłady karne, które nie mają zapewnionego miejsca zamieszkania, kierowane są do tzw. domów przejściowych, a w Austrii do hoteli. Zdaniem Grażyny B. Szczygieł polskie rozwiązania dotyczące pomocy postpenitencjarnej, w tym przygotowania skazanych do zwolnienia, spełniają wymogi określone w prawie międzynarodowym oraz w swoich standardach zbliżone są do rozwiązań wprowadzonych i funkcjonujących i w innych krajach europejskich. Według niej, model readaptacji społecznej skazanych w Polsce opiera się przede wszystkim na podmiotowym ich traktowaniu oraz na zbliżaniu warunków życia w więzieniu do warunków życia na wolności, a ważne miejsce w wykonywaniu kary zajmuje przygotowanie skazanego do zwolnienia⁴¹.

6. Przykładowe programy stosowane w polskich jednostkach penitencjarnych

Poniżej przedstawiam przykładowe programy realizowane w konkretnych polskich jednostkach penitencjarnych w latach 1999-2010 w ramach procesu przygotowywania skazanych do zwolnienia, obejmujące także okres wcześniejszy, niż ten bezpośrednio przed zwolnieniem. Są to programy dotyczące zarówno pomocy postpenitencjarnej, jak i readaptacji społecznej. Przedstawiona przeze mnie tabela nie jest oczywiście zamknięta ani kompletna. Zawiera przykładowe rozwiązania, przytaczane w literaturze jako swoiste „dobre praktyki” w ramach udzielania pomocy skazanym przed ich powrotem do społeczeństwa.

Tabela nr 4. Przykłady programów dotyczących readaptacji społecznej oraz przygotowania skazanych do zwolnienia

Jednostka penitencjarna	Instytucja społeczna	Realizowany program	Elementy charakterystyczne/Oferta/Zakres programu?
Areszt Śledczy-	Fundacja „Pomoc po-	„Skazani nie straceni”	- aktywizacja zawodowa,

⁴¹ Tamże, s. 98-99, 199.

Grochów	trzebującym”	„Warunek nadziei” Programy przeznaczone m.in. dla skazanych kobiet	- wolontariat w domach opieki.
Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Krakowie	Muzeum Obozu Zakłady w Oświęcimiu-Brzezince	Pamięć – świadomość – odpowiedzialność	- edukacja na temat zagłady w czasie II wojny światowej
Zakład Karny w Hławie		Program przygotowujący skazanych młodocianych do życia na wolności	- aktywizacja zawodowa
Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Lublinie	Polska Fundacja Ośrodków Wspomagania Rozwoju Gospodarczego „OIC” Poland w Lublinie, Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Lublinie, Kurator Okręgowy w Lublinie, Zakład Doskonalenia Zawodowego w Lublinie	Partnerstwo na Rzecz Rozwoju „Wyjść na prostą”	Kompleksowy system pomocy skazanym: - poradnictwo psychologiczne, - szkolenia zawodowe - doradztwo zawodowe
Zakład Karny w Lublińcu		„Drogowskaz” „Skazane na sukces”	- aktywizacja zawodowa, - pomoc w wychodzeniu z bezdomności, - pomoc psychologiczna
Zakład Karny w Lublińcu	Centrum Praw Kobiet	„Praca i godne życie dla kobiet ofiar przemocy”	Kompleksowa pomoc w rozwiązywaniu problemów życiowych związanych z doświadczaniem przemocy: - aktywizacja zawodowa, - pomoc psychologiczna, - teatr terapeutyczny
Zakład Karny w Lublińcu	Dom Pomocy Społecznej „Zameczek”	„Bona”	- wolontariat skazanych kobiet w ośrodku dla niepełnosprawnych
Zakład Karny w Rzeszowie		„Kreacja jako narzędzie reintegracji”.	- doskonalenie metod szkoleniowych - wypracowanie procedur zwiększających szanse byłych więźniarek na rynku pracy
Zakład Karny w Starym Borne		Podnoszenie kwalifikacji więźniów oraz przygotowanie ich do powrotu na rynek pracy po wyjściu na wolność	- szkolenia budowlane i stolarskie (ułatwienie znalezienia pracy po opuszczeniu więzienia)
Zakład Karny w Wierchowiu Pomorskim	Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej	Program readaptacji	Oddziaływanie przez naukę i kulturę, kształcenie w zakresie praw obywatelskich i współczesnej sytuacji społecznej i politycznej w Polsce ⁴²
Zakład Karny we Włocławku		Program skierowany w pierwszej kolejności do więźniów, którzy mają ustalony okres przygotowawczy zgodnie z art. 164 kkw	- program edukacyjny - aktywizacja zawodowa w ramach Klubu Pracy Skazanych ⁴³
Zakład Karny w Wołowie	Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „Pro Natura”	„Czarna owca. Program resocjalizacji poprzez czynną ochronę przyrody”	- przygotowanie do samodzielnej hodowli owiec i pracy w gospodarstwie rolnym

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Forum Penitencjarnego”.

Na uwagę zasługują również programy realizowane przez Okręgowe Inspektoraty Służby Więziennej oraz Centralny Zarząd Służby Więziennej, tj. jednostki nadzorujące zakłady karne. Przykładem

⁴² V. Patrzyńska, *Program readaptacji*. „Forum Penitencjarne” Nr 11/2007.

⁴³ H. Machel, *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarniej. Casus polski*, Kraków 2006, s. 241.

takiego programu jest Partnerstwo na Rzecz Rozwoju „Wyjść na prostą”⁴⁴. Projekt został określony przez CZSW jako projekt badawczy i testowy, będący efektem porozumienia zawartego w Lublińcu w 2004 r. przez Polską Fundację Ośrodków Wspomagania Rozwoju Gospodarczego „OIC” Poland w Lublinie, Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Lublinie, Kuratora Okręgowego w Lublinie, Zakłady Karne w Hrubieszowie i w Zamościu oraz Zakład Doskonalenia Zawodowego w Lublinie. Projekt był skierowany dla 120 skazanych, którym pozostało 6 miesięcy do przewidywanego przedterminowego zwolnienia lub końca kary, nieposiadających kwalifikacji zawodowych potrzebnych na rynku pracy i którzy nie przekroczyli 35 roku życia. Do projektu zaangażowano również około 100 osób z administracji więziennej oraz z zewnętrznych instytucji społecznych.

Innym programem realizowanym w ubiegłych latach przez Centralny Zarząd Służby Więziennej w ramach Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL był program „Nowa droga”. Rozpoczął się on w 2004 r. we współpracy z Zarządem Głównym Polskiego Czerwonego Krzyża, Krajową Radą Kuratorów i Stowarzyszeniem „Monar”. Brało w nim udział 13 jednostek penitencjarnych i 500 skazanych⁴⁵. Program polegał na aktywizacji zawodowej skazanych, a także na podjęciu działań zmierzających do przekonania pracodawców, że byli więźniowie mogą być dobrymi pracownikami. Kolejnym przykładem jest Koalicja Powrót do Wolności, zawiązana przez Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Warszawie oraz organizacje pozarządowe, w tym Polskie Stowarzyszenie Edukacji Prawnej, Stowarzyszenie im. H.Ch. Koefeada w Siedlcach, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego oraz Fundację Sławek⁴⁶.

Przegląd programów readaptacji społecznej, w ramach których zwraca się szczególną uwagę na przygotowanie skazanych do zwolnienia i do powrotu na wolność, realizowanych w polskich jednostkach penitencjarnych, skłania do kilku wniosków. Najważniejszym obszarem oddziaływania jest aktywizacja zawodowa, w której upatruje się podstawowych szans na zgodne z prawem życie po wyjściu z więzienia. Polega ona nie tylko na szkoleniu zawodowym, ale także na nabyciu umiejętności interpersonalnych, przydatnych przy poszukiwaniu pracy. Ważnym elementem oddziaływania jest wolontariat skazanych, w ramach którego pracują oni z osobami potrzebującymi pomocy. Miało to miejsce m.in. w Zakładzie Karnym w Lublińcu w 1998 r. (program "Bona"), w Areszcie Śledczym w Krakowie Podgórz, (program "Duet"), w Areszcie Śledczym Oddziale Zewnętrznym w Ustce (program "Cztery pory roku"), w Areszcie Śledczym w Gdańsku. Centralny Zarząd Służby Więziennej otrzymał za organizację tego typu programów (projekt „Wolontariat skazanych w Polsce”), kryształową wagę wymiaru sprawiedliwości, przyznawaną przez Komisję Europejską i Radę Europy⁴⁷. Na skuteczność programów readaptacyjnych niewątpliwie wpływa udział przedstawicieli społeczeństwa. Często jest on traktowany jako warunek niezbędny powodzenia realizowanych programów.

⁴⁴ Źródło: <http://zp.sw.gov.pl/index.php/forum/more/342>.

⁴⁵ J. Cegielska, *Nowa droga*, „Forum Penitencjarne” Nr 5/2006, s. 4.

⁴⁶ Źródło: <http://www.psep.pl/index.php?co=equal&mm=2>.

⁴⁷ Źródło: <http://zp.sw.gov.pl/index.php/forum/more/523>.

7. Przygotowanie do zwolnienia w opinii funkcjonariuszy SW

W ramach poszukiwania informacji na temat przygotowania skazanych do zwolnienia, przeprowadziłam również rozmowy z wychowawcami ds. pomocy postpenitencjarnej w trzech warszawskich aresztach śledczych⁴⁸. Miały one charakter bardziej pilotażowy niż badawczy i dotyczyły takich zagadnień, jak organizacja procesu przygotowania więźniów do zwolnienia, zakres współpracy z instytucjami spoza więzienia oraz szczególne grupy oddziaływania w ramach pomocy postpenitencjarnej. Informacje uzyskane w trakcie rozmów nie pozwalają na ich generalizowanie na cały system więziennictwa, nie mniej jednak warto je w kilku słowach przedstawić.

Wychowawcy w tych trzech jednostkach wskazywali na dwie płaszczyzny przygotowania więźniów do zwolnienia. Pierwsza odnosi się do okresu przed spodziewanym terminem opuszczenia jednostki. W jej zakres wchodzi przede wszystkim działania w ramach doraźnej pomocy: materialnej i finansowej oraz wsparcie w załatwieniu spraw formalnych związanych z uzyskaniem różnych świadczeń, jak renty i emerytury oraz dotyczących sytuacji rodzinnej. Druga odnosi się do programów i oddziaływań, które realizowane są przez cały okres wykonywania kary i wiążą się z przygotowaniem więźniów do ich społecznej readaptacji. Wymieniane przez wychowawców działania z tej grupy dotyczą głównie aktywizacji zawodowej, kursów przygotowawczych, profilaktyki uzależnień, profilaktyki agresji, warsztatów na temat komunikacji i kontaktów interpersonalnych. Rozmowy potwierdziły także wcześniej przedstawione dane co do niewielkiego zakresu stosowania art. 164 kkw. Zdaniem wychowawców wiąże się to z traktowaniem tej instytucji jako wyjątkowego narzędzia oddziaływania, przydatnego w szczególnie trudnych przypadkach.

Współpraca z instytucjami z zewnątrz obejmuje zarówno podmioty administracji rządowej, samorządowej, jak i organizacje pozarządowe. Są to więc przede wszystkim ośrodki pomocy społecznej, urzędy gmin, urzędy pracy, Fundacja Sławek, Stowarzyszenie Patronat, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej oraz kliniki prawa. Wychowawcy wskazywali na duży zakres pomocy, uzyskiwanej od powyższych instytucji, przy jednoczesnej uwadze, że poszerzenie tego zakresu o inne instytucje, wpłynęłoby pozytywnie na pomoc postpenitencjarną. Trudności, które się pojawiają, dotyczą przepływu informacji pomiędzy administracją więzienną a innymi instytucjami publicznymi.

Szczególne grupy więźniów, wobec których pomoc postpenitencjarna powinna być zintensyfikowana, to osoby bezdomne, o skomplikowanej sytuacji rodzinnej, uzależnione oraz odbywające przynajmniej kilkuletnie kary pozbawienia wolności. Udzielane świadczenia dotyczą wówczas wielu sfer życia więźniów i wiążą się ze współpracą z jak największą liczbą instytucji z zewnątrz.

---

⁴⁸ Były to następujące jednostki: Areszt Śledczy Warszawa-Białoleka, Areszt Śledczy Warszawa-Mokotów oraz Areszt Śledczy Warszawa-Służewiec. Przeprowadzenie rozmów było możliwe dzięki udzieleniu zgody przez dyrekcję jednostek oraz poświęceniu mi czasu przez wychowawców, za co składam im podziękowania.

Wychowawcy ds. pomocy postpenitencjarnej poza zarządzaniem w pewnym sensie tym rodzajem oddziaływań w jednostce interweniują przede wszystkim w trudnych przypadkach, o których informowani są przez wychowawców z poszczególnych oddziałów, określających przy przyjmowaniu do jednostki zakres potrzeb postpenitencjarnych więźniów.

Przeprowadzone przeze mnie rozmowy pozwalają mi przypuszczać, że zorganizowanie badań wśród wychowawców ds. postpenitencjarnych oraz scharakteryzowanie ich pracy pozwoliłoby uzyskać wiele cennych informacji dotyczących przygotowania skazanych do zwolnienia.

8. Zakończenie

Przedstawiona analiza przygotowania skazanych do zwolnienia pokazuje, że – w przypadku, gdy istnieje ku temu rzeczywista potrzeba – jest to proces angażujący różne środki i podmioty. Jest tak zapewne niezależnie od przyjętego szerokiego bądź wąskiego rozumienia tego terminu⁴⁹. Przegląd dostępnych materiałów na ten temat nie zaspokaja jednak potrzeb poznawczych w tym zakresie. Brakuje badań monograficznych. I choć w polskiej literaturze penitencjarnej spotkać można ciekawe artykuły na temat przygotowania skazanych do zwolnienia, to nadal nie można przedstawić pełnej charakterystyki tego typu oddziaływań. Potrzebne są całościowe badania oraz prowadzenie ewaluacji poszczególnych programów postpenitencjarnych. Mogłoby to pozwolić na wychwycenie słabych punktów pomocy postpenitencjarnej w Polsce oraz sformułować rekomendacje, które by ją wzmocniły.

Ponadto warto zwrócić uwagę na fakt, że informacje, jakie są przedstawiane w literaturze, dotyczą głównie statystycznych analiz odnoszących się przede wszystkim do wydatkowania środków pieniężnych uzyskanych z Funduszu Pomocy Postpenitencjarnej. Zbyt mało jest opracowań, które poza wskazaniem konieczności szerszego spojrzenia na kwestię osób zwalnianych z więzienia, przedstawiałyby również dane empiryczne na temat oddziaływań wykraczających poza kodeksowe zapewnienie zapomóg pieniężnych, odzieży i pomocy w uzyskaniu dowodów osobistych itp. Może to również wynikać z tego, że oddziaływania, które poza tego typu działania wykraczają, wiążą się w ogóle z kodeksowymi sposobami oddziaływań na skazanych, przygotowujących ich do powrotu na wolność. Wiele programów readaptacji społecznej obejmuje ich zatrudnienie, nauczanie i udział w zajęciach kulturalno-oświatowych.

Nie ma w polskim systemie wyraźnego odróżnienia działań ukierunkowanych na przygotowanie skazanego do zwolnienia od działań penitencjarnych sprzyjających osiągnięciu celów kary pozbawienia wolności. Nie pozwala to na ocenę, które z tych działań mają miejsce i jaki przynoszą efekt. Brakuje też programów przeznaczonych do skazanych należących do konkretnych kategorii (np. młodocianych, długoterminowych, sprawców przestępstw z użyciem przemocy). Z drugiej jednak strony, ów brak od-

---

⁴⁹ Dla przypomnienia, wąsko rozumiane „przygotowanie do zwolnienia” oznacza zakres intensywnych oddziaływań realizowanych przed spodziewanym terminem opuszczenia aresztu śledczego lub zakładu karnego, szerokie rozumienie tego terminu oznacza zakres wszystkich oddziaływań podejmowanych w ramach wykonywania kary pozbawienia wolności.

rębnych, specjalistycznych oddziaływań sugeruje, że perspektywa opuszczenia więzienia przez każdego skazanego powinna być i w pewnym zakresie jest obecna na każdym etapie wykonania kary.

STRESZCZENIE

Analiza jest charakterystyką procesu przygotowywania skazanych do wolności, który określany jest jako zakres zintensyfikowanych działań podejmowanych przez różne podmioty przed spodziewanym końcem kary. W literaturze jest on przeważnie łączony z readaptacją społeczną oraz pomocą postpenitencjarną, co utrudnia jednoznaczne ustalenie, czym ów proces jest. Analiza powstała na bazie artykułów i opracowań naukowych, zestawień statystycznych przygotowywanych przez Centralny Zarząd Służby Więziennej oraz przepisów prawa polskiego i międzynarodowego. Ważną jej częścią jest lista przykładowych programów realizowanych w polskich jednostkach penitencjarnych.

Przygotowywanie skazanych do wolności wiąże się głównie z różnorodnymi działaniami, podejmowanymi przez poszczególne jednostki w ramach programów penitencjarnych. Z założenia jest także elementem polityki penitencjarnej, którego częścią jest readaptacja społeczna skazanych. Choć w literaturze brakuje całościowej oceny i opisu tego zakresu oddziaływań, w analizie podjęto próbę przedstawienia najważniejszych ustaleń dotyczących teorii i praktyki związanych z przygotowywaniem skazanych do zwolnienia w Polsce.

SUMMARY

The analysis is a characteristic of the process of preparing prisoners to freedom, which is defined as a intensified actions, which are undertake before the expected end of the sentence. In the literature is presented with social rehabilitation and post-penitentiary support, so it is difficult to find, what this process is. The analysis was based on articles, statistical summaries prepared by Central Board of Prison Service, regulation of polish and international law. An important part of it is a list of good practices implemented in polish prisons.

Preparing prisoners to freedom is mainly a various activities undertaken by particular prison's administrative. It is also a part of penitentiary policy. Although there is no a comprehensive assessment and description of this process, the analysis attempts to present the main information concerning the theory and practice of preparing prisoners to freedom.

NOTA O AUTORCE

Emilia Rekosz – studentka Międzywydziałowych Studiów Doktoranckich przy Wydziale Historycznym w siedzibie Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego; absolwentka Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji UW (specjalizacja prawno-kryminologiczna), gdzie obroniła pracę magisterską na temat strategii adaptacji dożywotnych więźniarek. Przez cały okres studiów zaangażowana w działalność kryminologicznego koła naukowego. Jej zainteresowania naukowe skupiają się głównie wokół problematyki zabójstw, przestępczości kobiet oraz funkcjonowania polskiego więziennictwa.

 <p>OPEN SOCIETY INSTITUTE</p>	<p>Niniejszy raport został napisany w ramach projektu: „Watch 24” współfinansowanego przez Open Society Institute.</p>
---	---

Analizy, Raporty, Ekspertyzy 2010, nr 3 (32); lipiec 2010 r.

Komitet redakcyjny: Witold Klaus (przewodniczący), Agnieszka Kwaśniewska, Maria Nielaczna, Dagmara Woźniakowska-Fajst.

Stowarzyszenie Interwencji Prawnej
Al. 3 Maja 12 lok. 510
00-391 Warszawa
tel./fax. 22 621-51-65
e-mail: interwencja@interwencjaprawna.pl
www.interwencjaprawna.pl